

SZEMLE

Tényektől világokig

Tengelyi László: Östények és világvázlatok.

Atlantisz, Bp. 2017. 384 old.

Antropológia és metafizika – összeforthat-e ez a két fogalom, és ha igen, mit jelent ez az ember mint olyan számára? Heidegger számára ez az összefüggés nem kérdés volt elsősorban, hanem – mondhatni – program. Az emberi végsőség metafizikájának iszonyú nagy vállalkozása a két fogalom összefonódásából, sőt összeforrasztásából születő jelenvaló lét terminusának kibontását hozta el a filozófia számára. A jelenvaló lét metafizikájának heideggeri programja a világ mint olyan vizsgálatára irányul, ami mintegy a *Lét és idő* gondolatmenetének kiterjesztése a fundamentálonológiaián túlira. Ez végső soron a világgézés gondolatához vezet el Heideggert, mindezt a hagyományos metafizika alapjainak feltárása közben (vö. 96.).

„De az emberi világgézés alaptörténetében nemcsak az egyes tudományok számára alapul szolgáló regionális ontológiák és a mitikus-vallási vagy akár filozófiai-tudományos jellegű világnézetek játszanak szerepet, és nem is csak a világ világlásában való gondolkodói tartás etikája járul hozzájuk, hanem a fundamentálonológiai kérdésfeltevés is csak »a világprobléma összefüggésében« jut el »a világos problematikájá«-hoz.” (114.) A metafizika nem képzeltető el – mondja Tengelyi a világ-problematika nélkül, pontosabban a valaminek-a-világ-lenni nélkül. Az Östények és világvázlatok szerzőjének elemzéseiből kiderül, hogy a husserli *Welthabe* hozzáadódik a korábbi cogitóhoz a filozófus azon korszakában, amikor főként az *Ineinanderrel* foglalkozott. Ebben az időszakban jutott el Husserl az östény fogalmához, amely Tengelyi László legutóbbi

könyvének centrális terminusa. „»metafizikai östényként« kell felfognunk az emberi életnek azt az alaphelyzetét, amelyre [...] az jellemző, hogy minden én intencionálisan más éneknek is hordozója.” (119.) A metafizika alapvető elemei tehát az östények, hozzá kell még tenni egy fontos aspektust: Sartre-ral szólva a tapasztalat történetisége az östény ételmével bír (akárcsak Hussernél) (vö. 125.).

A könyv – amely az előszó szerint egy később megjelenő főmű előkészítése – az östényt járja körül, hogy mintegy nyitányként szolgáljon az emberi képesség világteremtő funkciójának teljes kibontásához. Ennek a programnak megfelelően Tengelyi a kötet elején felidézi a kiindulópontként szolgáló kérdést, Husserl *Welt und Unendlichkeit*éből: „De mi különbözteti meg az östényeket a közönséges tényektől?” (35.)

Az östények esetlegességükben végső tények is, nagyjából ez lehetne a válasz, amely mentén további kérdések és válaszok tárulkoznak fel. Mint ilyenek az östények az utolsó filozófia eszközei, tehát valójában amikor Tengelyi ezekkel dolgozik, akkor tulajdonképpen metafizikát művel. Ezeknek a tényeknek a használása az analitikus deskripcióban a világ játékának herakleitoszi gondolatát újítja fel. Szemben az empirikus tudományokkal a fenomenológia az említett analitikusságra törekszik, ez meghatározza tapasztalatfelfogását. Ebből a tapasztalatfelfogásból születhet meg a világvázlat. A filozófia világvázlatok lehetőségét jelenti (vö. 221–226.).

Sem a műalkotások, sem a vallás nem képesek arra, hogy olyan világokat hozzanak létre, amelyeket

a filozófia sajátjaként felismerhető vázlatjelleg jellemezzen. A fenomenológia dolgok vizsgálatától továbblép a világnak mint olyanak az analízise irányába. Mert, mondja Tengelyi: „A világvázlat túlmutat önmagán; ezzel szemben a műalkotás világa kizárólag önmagán belülre utal.” (222–223.) Ugyancsak hasonló a helyzet a vallással is: „A mítosz és a vallás ugyancsak magába zár, ha nem is világvázlatokat, de legalábbis világképeket.” (223.) Tengelyi hangsúlyozza, hogy a lét problematikája tulajdonképpen a világvázlatok kérdéskörének kibontása. Ahogy a *Lét és időben* a világ hozzátartozik a léthez, hasonló módon a metafizikai gondolkodáshoz lényegileg hozzátartozik a világvázlat gondolköre. A tapasztalat és az ilyenfajta analitikusság a világvázlat forrása: „A világban levő dolog agonális világvázlatok ösztönzője, s mindig az is marad. Bizonyosan nem így lenne, ha a világhorizontot teljességgel fel is lehetne tární. Ám ez a feltételes mondat nem potencialitást, hanem irrealitást fejez ki A megjelenő dolog és a világhorizont

közötti különbség a tapasztalat megszüntethetetlen alapstruktúrájához tartozik.” (239.)

A fentiekben szóba hozott metafizikai gondolkodás elvezette Husserlt – és e gondolatmenet mentén természetesen Tengelyit is – a ténybeli, avagy faktikus szükségszerűség gondolatához. Innen pedig már csak egy lépés annak a megkülönböztetése, hogy az östényeket nem megmagyarázni kellene végérvényesen, hanem (Sartre nyomán) östény mi voltukban felmutatni, vagyis mint östényeket feltárni (vö. 124.).

Tengelyi László nagy vállalkozásának ez az első része az östényekből indul ki és elérkezik a világvázlatokhoz. Nagy várakozást kelt ez a könyv a következő, németből még teljesen le nem fordított *Welt und Unendlichkeit* előtt, amely a metafizikai gondolkodás mai érvényességét és mostani aktualitásában érvényes gondolatait fogja felfedni.

Száva Csanád

Érzéki ideák a huszadik századi filmben

Gregus Zoltán: Észlelés és értelemképződés a filmművészetben.
Pro Philosophia Kiadó, Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár 2016. 214 old.

Gregus Zoltán *Észlelés és értelemképződés a filmművészetben* című könyve folytatja a szerző korábban megjelent esszékötetének és tanulmányainak fő kérdésfelvetését: hogyan közelítheti meg a filozófiai diskurzus a művészetet, hogyan alkalmazhatóak az esztétikai meglátások a konkrét művészeti jelenségek megértésénél? A vizsgált művészet ezúttal a film, és a kötetben a huszadik század nagy klasszikusairól vagy más, kevésbé ismert rendezőiről, valamint több magyar filmalkotóról találunk elemzéseket. Gregus Zoltán jórészt egy fenomenológiai ihletettséggű módszer segítségével keresi az értelmezési szempontokat, ez ugyanis a szerző szerint képes számot adni arról, hogy mi

történik a film nézése közben, azaz adekvátan írja le a film (vagy más művészeti jelenség) tapasztalata során létrejövő értelemképződési folyamatot. Ennek megfelelően a könyv két részre oszlik: az első fejezet, mely terjedelmileg a kötet felét teszi ki, tartalmazza az elméleti bevezetőt, a hátralevő rész pedig az elmélet segítségével megragadott filmes életműveket ismerteti és elemzi.

A bevezető rész címe *Értelemképződés a művészet tapasztalatában*, gondolati gerincét pedig Maurice Merleau-Ponty fenomenológiai észleléselemlete képezi, amelynek tárgyalása többek közt Marc Richir, Bernhard Waldenfels, valamint Tengelyi László gondolataival egészül ki.